

Where the new frontiers become reality . . .

Horizon GIF Gallery, P.O.Box 14565-147, Tehran-Iran.

دانشکده الهیات ومعارف اسلامی

رشته فقه شافعی

درس قواعد فقه «۲»

استاد : دکتر مصطفی ذوالفقار طلب

دستیار:فردین قمری

جلسه هشتم

قاعده

الحدود تسقط بالشبهات

عنوان قاعده: " الحدود تسقط بالشبهات"
ترجمه : « حدود [با عارض شدن] شبهات ساقط می شود .»

۱- مترادف قاعده : «الحدود تدرء بالشبهات.»

۲- مفهوم اجمالی قاعده: در حالت عارض شدن هر نوع شبهه ایی در جرائم حدود به طور مطلق- خواه در انتساب جرم به متهم و خواه در اجرای مجازات - اثبات جرم و اجرای مجازات منتفی می گردد

این قاعده که به قاعده " در حدود " نیز مشهور است ، از قواعد مهم در زمینه " فقه جزایی" محسوب می شود.

۳- مفهوم شناسی :

الف - مراد از حدود : مجازات مقدر (تعیین شده) حق خداوند متعال (جامعه) به سبب عصیان در برابر اوامر ونواهی شارع است .
از ترکیب لفظ " حد " با " سبب " خویش ترکیب اضافی مرکبی تشکیل می شود که عنوان جریمه ویژه حدی به خود می گیرد ؛ همانند حد زنا ، حد سرقت ، حد خمر، حد محاربه ، حد بغی ، حد قذف و حد ارتداد.

ب -شبهات : جمع شبهه و آن عبارتست از " وجود صورة المبیح مع عدم ثبوت حکمه " (هر آنچه که در ظاهر ، موجب مباح ، بدون اثبات حکم آن است .)

ج – انواع شبهه :

با استقرا در انواع مختلف شبهات در فقه اسلامی مشخص می شود که در بین مذاهب فقهی اهل سنت، حنفیه وشافعیه به بیان اقسام شبهات اهتمام ورزیده اند ؛ اما مالکیه وحنابله ، مسائل شبهه را با بیان احکام آن در منابع فقهی خود آورده اند؛ بدون آنکه عنوان خاصی برای شبهه داشته باشند .

اقسام شبهه در نزد حنفیه :

۱- شبهه در فعل

۲- شبهه در محل

۳- شبهه در عقل

نکته : برخی از علمای معاصر بر اساس مسائل مرتبط با شبهه در فقه اسلامی ، افزون بر عناوین متعدد شبهه در نزد مذاهب فقهی ، عناوین دیگری نیز به آن افزوده اند .

اقسام شبهه در نزد عبدالله رکبان :

۱- شبهه عدم اراده

۲- شبهه جهل

۳- شبهه اختلاف

۴- شبهه ملک

۵- شبهه استحقاق

۶- شبهه اذن

۷- شبهه دلیل مثبت جنایت

[مقاله درء الحدود بالشبهات ، عبدالله رکبان ، الاسبوع الخامس ، للفقه الاسلامی ، جامعۀ الامام ، ریاض، ۱۳۹۷ هـ ، ص۳۱ ؛. مقاله : درء الحدود بالشبهات و تطبیقاتها فی المنلکۀ العربیۀ السعودیۀ : صقر زید حمود السهلی ، ۱۹۹۶ م .]

- **انواع شبهه در نزد ابو زهره :**
- ا- شبهه در رکن جریمه
- ۲- شبهه جهل بیانگر عدم قصد جنایی
- ۳- شبهه اثبات
- ۴- شبهه در تطبیق جزئیات فقهی بر نصوص و خفای موجود در برخی از آنها
- [العقوبة ، ابوزهرة : ص ۳]

- **انواع شبهه در نزد شافعیه :**
- از آن جهت که مباحث قواعد فقه را در نزد شافعیه مورد بررسی قرار دهیم، در این بخش به بیان اقسام شبهه در نزد شافعیه می پردازیم.
- اول – شبهه فاعل : شبهه شبهه ناشی از ظن وگمان شخص فاعل
- مثال : جماع شخص با غیر همسر خویش به گمان آنکه همسرش است
- نکته : اکراه بر زنا نیز، ملحق به شبهه فاعل است
- دوم – شبهه مفعول (محل) : شبهه ایی که محل آن ، مباح ولی فعل واقع در آن، حرام است؛ خواه فاعل فعل، ظن خطا در آن داشته باشد (شبهه فاعل) یا نه .
- مثال ۱-: جماع با همسر صائم یا حائض : مباح بودن جماع با مفعول مورد نظر + حرمت وطئ در دبر >>>>> شبهه مالکیت محل (شبهه محل)

سوم : شبهه طریق یا جهت :

شبهه ناشی از اختلاف فقها؛ چه آنکه بر اساس قاعده فقهی ذیل ، اختلاف شبهه انگیز است : " الاختلاف یورث شبهة "

نکته : شرط عمل به شبهه طریق ، قوت در مستندات(دلایل) اختلاف است . بر این مبنا به اختلافات فقهی ناشی از دلایل ضعیف توجه نمی شود؛ به طوری که حد در این نوع شبهه (شبهه ضعیف) اجرا می شود.

مثالهای شبهه طریق :

مثال ۱ – سقوط حد در مسئله اختلافی اشتراط و عدم اشتراط ولی در نکاح بین حنفیه وجمهور.

مثال ۲ – سقوط حد در مسئله اختلافی اشتراط شهود در نکاح بین مالکیه وجمهور

* **نکات کلی در بخش شبهات :**
* نکته ۱ – شبهه ، مسقط حدود وکفارات است نه تعزیرات وفدیه ها .
* نکته ۲ – اتفاق مذاهب فقهی ، جز ظاهریه بر حجیت قاعده ؛ ولی مذاهب فقهی با وجود حجیت قاعده مذکور در شبهه و عدم شبهه برخی مسائل اختلاف دارند.

٤- دلایل قاعده :

الف - روایت حضرت عایشه رضی الله عنها از رسول خدا صلی الله علیه وسلم : " ادرءوا الحدود عن المسلمین ما استطعتم فإن کان له مخرج فخلوا سبیله فإن الإمام أن یخطئ فی العفو خیر من أن یخطئ فی العقوبة" [ابن ماجه : ۸۵/۲ ، سنن الترمذی : ۶۸۸/۴ ، سنن دار قطنی : ۶۲/۴ ، المستدرک ، حاکم : ۳۸۴/۴، السنن الکبری (بیهقی) : ۲۳۸/۸]

« در حد امکان حدود را از مسلمانان دفع کنید ؛ به طوری که اگر راه گریزی برای مسلمان (در عدم اثبات یا اجرای حد) یافتید ، رهایش سازید ؛ چه آنکه خطای حاکم در [صدور حکم] عفو بهتر از مجازات شخص بی گناه است .»

ب - استناد به ضابطه پافشاری بر عدم اثبات حدود :

بنابر استقرا در نصوص شرعی در جرائم حدود ، عدم اثبات است ، بلکه قاضی محکمه باید سعی در عدم اثبات آن داشته باشد؛ به طوری که تلقین قاضی به متهم در جرائم حدود خاصه در جریمه زنا در عدم ارتکاب جرائم حدود جایز است .

ج- اجماع - ابن قدامه به نقل از ابن منذر : " عالمانی که ما از آنان اطلاع داریم بر آن رفته اند که حدود با شبهات دفع می گردد "

۵- تطبیقات قاعده :

الف – سقوط حد زنا با تعارض در شبهات : قذف چهار شخص بر ضد دختری مبنی بر زنا + شهادت چهار شخص دیگر مبنی بر باکره بودن او >>>>> حکم به باکره بودن .
ب – عدم قطع دست (حد سرقت) به سبب سرقت اصل وفرع از همدیگر به دلیل شبهه استحقاق نفقه .
ج- سقوط حد به سبب ظن شخص بر مالکیت شئ مسروق و یا ظن به اینکه مسروق ، متعلق به پدر یا فرزندش است و ادعای مالکیت بر مسروق به طور مطلق ، مسقط حد است ؛ ولی مسقط تعزیر نیست.
د- سقوط کفاره به سبب جماع شخص روزه دار در ماه رمضان از روی نسیان و نیز سقوط آن به سبب جماع شخص مُحرم در حج ؛ چه آنکه شبهه نسیان ، مانع از آن است .
هـ – جماع شخص روزه دار در ماه رمضان به ظن فرا رسیدن غروب آفتاب یا به ظن بقای شب و عدم فرا رسیدن وقت فجر (اذان صبح) که موجب بطلان روزه ، ولی موجب کفاره نیست.
و- سقوط حرمت و اثر آن یعنی گناه در شبهه فاعلی نه محل .

٦- استثنائات :

الف – عدم سقوط فدیه به سبب شبهه ؛ چه آنکه فدیه ، نوعی غرامت جهت جبران بُعد مالی قضیه است ؛ برخلاف کفاره که عقوبت محسوب می شود.
ب – عدم سقوط شبهه در مورد ضعف مستند (دلیل) شبهه.